

Володимир Титов

ТИТОВ Володимир Данилович — доктор філософських наук, професор кафедри логіки Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сфера наукових інтересів — історія логіки, прикладна юридична логіка, соціальна філософія.

БЕНДЖАМІН ФРАНКЛІН І ФІЛОСОФІЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ*

Серед прикладів безпосереднього впливу філософії на історичний процес одним із найбільш показових і вдалих є випадок Бенджаміна Франкліна. Проживши довге й насичене подіями життя, відомий як талановитий винахідник і вчений, успішний бізнесмен, популярний журналіст і письменник-мораліст, суспільний діяч, блискучий дипломат, нарешті, як один із лідерів війни за незалежність США. Він особисто знав майже всіх видатних інтелектуалів свого часу в американських колоніях, Великобританії й Франції. Він був єдиний з «Батьків-Засновників» (The Framers), що скріпив своїм підписом усі три найважливіші історичні документи, які лежать у основі створення Сполучених Штатів Америки як незалежної держави: Декларацію Незалежності США, Конституцію США та Версальський мирний договір 1783 року, що формально завершив війну за незалежність тринадцяти колоній Сполучених Штатів від Великої Британії. Його іноді жартівливо називають єдиним президентом США, що ним ніколи не був. Про величезну повагу націй до пам'яті Бенджаміна Франкліна свідчить те, що з 1928 року його

*Автор висловлює глибоку подяку урядовим організаціям США - Фонду Фулбрайта (Fulbright Foundation), Інституту Кеннан в Центрі Вудро Вільсона (Kennan Institute at the Woodrow Wilson Center) за надану в 2006 р. можливість проведення досліджень американської філософії права.

Панорама історико-філософської думки

портрет розміщений на купюрі в 100 доларів США — самої значимої з усіх, що перебувають у обігу.

Ця людина виявилася «у потрібний час у потрібнім місці» і зуміла як найкраще послужити й своїй країні, і всьому людству. Але він ніколи не зумів би стати великим, якби не його філософія життя та постійного самовдосконалення «пересічної людини», заснована не на пишномовних ідеях, а на ясних і простих прагматичних принципах і правилах здорового глузду.

Франклін став символом того, що називається «американською мрією» — досягти успіху в житті, розпочавши його з дуже малими шансами. Більше того, саме він і створив цю мрію, і на своєму прикладі показав шлях до її реалізації.

Бенджамін Темпл Фр'анклін (*Benjamin Temple Franklin*, 17 січня 1706 — 17 квітня 1790), народився в Бостоні й був п'ятнадцятим із сімнадцяти дітей свічкового майстра й миловара Джозайї Франкліна. Хоча батько й мріяв дати йому освіту, бідність перешкодила його планам, і Бенджамін провчився в школі лише два роки. З десяти років йому довелося допомагати своєму старшому братові Джеймсу, у якого була невелика друкарня. Там він пристрасився до читання й зайнявся самоосвітою. Незабаром його брат почав видавати газету *The New England Courant*, а 16-літній Бен ночами (знаючи, що ні батько, ні брат не дозволять йому стати журналістом) складав листи, підписані «Удова Сайленс Догуд» і вранці просовував їх під двері брата. У цих листах містилася їдка сатира на суспільні порядки, замаскована під розміркування літньої жінки. Листа викликали жвавий інтерес у читачів, що підвищило прибутковість газети. Але коли Бен зізнався у своєму авторстві, брат розлютився. Незабаром після сварки із братом 16-літній Бен утік із дому до Філадельфії. Там улаштувався помічником друкаря й незабаром став непогано заробляти. Його здібності та працьовитість незабаром були помічені, й по протекції губернатора Пенсільванії в 1724 році

Панорама історико-філософської думки

Бен був направлений до Лондона для вдосконалювання в типографській справі. У Лондоні він також був відзначений як старанний й ініціативний працівник. Крім вивчення новинок друкарської справи, Франкліна приваблювала англійська журналістика. На відміну від манірної й прісної пуританської преси в Америці журналістика в Англії носила розважальний характер: сатира, гумор, містика, думки на життєві теми превалювали над релігійними й політичними міркуваннями. Ознайомлення із цією англійською традицією пізніше дуже допомогло Франкліну в його власному видавничому підприємстві.

Повернувшись у 1726 році до Філадельфії, Франклін якийсь час продовжує працювати на хазяїна, а в 1728 відкриває власну друкарню. Перебування в Англії збагатило Франкліна ще одним цінним досвідом — досвідом організації самодіяльних неформальних товариств. За зразком англійських клубів він запропонував своїм друзям, щоб кожний з них по черзі готував невелике дослідження на тему моралі, політики або філософії, щоб потім його винести на обговорення. Завдання цих зборів полягало не в тому, щоб «показати себе», а в тому, щоб сприяти «взаємному вдосконаленню». Завдяки цим зборам клубу, названого Франкліном *Хунтою (Junto)* він задумав видання *Pennsylvania Gazette*. Гарна поліграфія й захоплюючий зміст швидко зробили цю газету самою популярною і прибутковою на території всіх колоній, тим більше, що в ній містилися й досить їдкі випадки проти політики британської влади. Так, реагуючи на те, що уряд став посилати ув'язнених у колонії. Франклін писав у *The Pennsylvania Gazette*, що тепер уже колонії у відповідь повинні послати гримучих змій до Британії.

Починаючи з 1732 року, Франклін протягом подальших 25 років як додаток до газети став видавати альманах «Бідний Річард» (*Poor Richard*). Рецепти, життєві поради у формі дотепних, часто римованих і тому легко запам'ятовуваних

Панорама історико-філософської думки

приказок, а також календар зробили альманах бестселером свого часу: десять тисяч примірників на рік, або приблизно один примірник на кожну сотню людей у колоніях. Завдяки цьому виданню Франклін став дуже заможним, а читання й проходження наставлянням «Бідного Річарда» перетворилося в невід'ємну частину життєвої практики більшості американців. У одному з останніх випусків альманаху був різкий випад: «Божевільного короля й божевільного бика не стримати трактатами й прив'яззю».

З успіху видавничої діяльності почалася блискуча кар'єра Франкліна як політика й суспільного діяча. Передплатниками його видань стали всі державні чиновники, починаючи з губернаторів і закінчуючи клерками місцевої Асамблеї у Філадельфії, до якої незабаром був одноголосно обраний молодий видавець. Друкарня Франкліна одержувала всі замовлення на виготовлення бланків, паперів і навіть паперових грошей. До речі, замовлення на друкування грошових купюр було отримане після того, як Франклін опублікував у своїй газеті статтю про користь збільшення грошової маси для економіки колоній. Франклін за допомогою власного видання привертав увагу до проблем, що його цікавили, а отримуючи довіру публіки, він міг приступати до реалізації будь-якої ідеї. Серед цих успішно реалізованих ідей було створення регулярної пошти, бібліотеки за передплатою — про образу всіх сучасних публічних бібліотек у США, організація прибирання вулиць, добровільної пожежної команди й Пожежної страхової компанії, нічної варти, а під час Французької й Індіанської війн — міліції — про образу революційної армії колоністів; лікарні для незаможних та приїжджих; школи для чорношкірих дітей. На досвіді Хунти Франклін заснував одне із самих престижних у сучасному світі Філософське товариство (тепер *American Philosophical Society*), а потім Академію (тепер Університет Пенсільванії). Все це ми сьогодні називаємо проявами «громадянського

Панорама історико-філософської думки

суспільства», що живе не за урядовими циркулярами, а завдяки ініціативі та безоплатній, часто філантропічній самодіяльності самого суспільства.

В 1748 році Франклін продав свою друкарню, маючи намір відійти від справ і зайнятися науковими дослідженнями та винаходами. Протягом декількох років так і було. Найбільш відомим з його наукових дослідів став запуск під час грози паперового змія із прив'язаним до нього залізним ключем. Проходження струму через цей нехитрий пристрій стало доказом електричної природи блискавки. Практичним же результатом став винахід блискавковідводу, яким з тих пір користуються в усьому світі. Інший практичний винахід — залізна «піч Франкліна» — також швидко поширився по всій Америці, а потім перекочував у Європу. Ця піч була більше безпечною, вимагала менше дров і краще прогрівала будинки. Її примітивний аналог — «буржуйка», — добре відомий і на наших теренах. Франклін також винайшов катетер, що широко використовується у медицині. Про філантропічний характер Франкліна свідчить той факт, що він відмовився запатентувати свої винаходи, відповівши на пропозицію губернатора Пенсільванії словами «Одержуючи задоволення від чужих винаходів, приємно усвідомлювати, що й ти можеш зробити послугу людям». У 1751 році в Лондоні була видана книга Франкліна «Експерименти й спостереження над електрикою», з якого починається не тільки історія електротехніки, але й теоретичної фізики електричних явищ. Крім цього, Франклін уніс вклад у розуміння Гольфстріму, у метеорологію та теорію магнетизму.

Наукові заняття Франкліна були назавжди перервані в 1754 р., коли він був обраний делегатом від Пенсільванії на збори представників англійських колоній у Америці. Там він виступив із планом об'єднання колоній і створення з них федерації (The Albany Plan), що не втрачала зв'язки із Британією, а стала б її асоційованим членом, на кшталт

Панорама історико-філософської думки

Шотландії. Хоча цей план зазнав невдачі, будучи відхиленими й колоніальними зборами як замах на їхню автономію, і Лондоном як через небезпеку активізації виборців і захоплення сепаратизму через колоніальне об'єднання. Як пише В. Айзексон: «У її ядрі було нове поняття, що стало відоме як федералізм. «Головний уряд» мав би справу з питаннями типу національного захисту й розширення колоній на Захід, але кожна колонія мала б власну конституцію та місцеву керуючу владу. Хоча його іноді вважали як більше практиком, ніж провидцем, Франклін в Олбані допоміг винайти федеральну концепцію — упорядковану, збалансовану й просвічену — яка в остаточному підсумку стала основою для об'єднаних американських націй» [6].

Ключова ідея Франкліна на той період полягала в урівнюванні американських колоністів як підданих Великобританії з жителями метрополії. Він писав: «Вважається безперечним правом англійців не обкладати податками інакше, як за їхньою власною згодою, даною через їхніх представників» [6]. Тому й на колонії не повинні накладатися податки, не схвалені їхніми представниками, а самі ці представники повинні обиратися населенням колоній, а не призначатися королем. Пізніше цей план послужив основою для утворення Сполучених Штатів.

У 1757 році з доручення Асамблеї Пенсільванії Франклін, як її повноважний представник, відправився в Лондон. Із цього часу й до самої смерті його подальша кар'єра була пов'язана з політикою.

У Європі ім'я Франкліна вже було широко відомо. Оксфордський університет у 1762 році присвоїв йому звання доктора. Пізніше він був визнаний гідним золотої медалі Лондонського королівського товариства й став його почесним членом. Важливу роль для формування філософсько-політичних і філософсько-правових поглядів Франкліна зіграли його тісні контакти з філософами шотландської школи.

Він був у Шотландії двічі: в 1759 та в 1771 роках коли Франклін у перший раз прибув до Единбург на початку вересня

Панорама історико-філософської думки

1759 р., йому було надане звання Почесного громадянина, а університет Абердина присвоїв йому звання доктора права *honoris causa*. Його приймали всі провідні шотландські мислителі того часу: Давид Г'юм, лорд Кеймс, Адам Фергюсон, Вільям Робертсон, Адам Сміт. З Г'юмом і Смітом у нього зав'язалися настільки тісні відносини, що з Г'юмом він листувався, а Сміт у квітні 1773 р. у Лондоні читав йому кожну главу й обговорював з ним зміст свого епохального твору «Багатство націй». Франклін надав Смітові багато корисної інформації про американські колонії.

Під час другого візиту Франклін жив у Г'юма, зустрічався з ректором Единбурзького університету Робертсоном, з лордом Кеймсом й Адамом Фергюсоном. Ідеї останнього про необхідність сильного громадянського суспільства [2] відповідали тому інтуїтивному розумінню, яким Франклін керувався у своїх суспільних і політичних ініціативах. Франклін, підтримуючи особисті відносини з багатьма впливовими людьми, допомагав рекомендаціями як майбутнім студентам з Америки, так і шотландським священикам, лікарям і вчителям, які потім відіграли важливу роль у становленні американської цивілізації. Багато в чому саме впливом Франкліна пояснюється той факт, що американські студенти їхали більше до Единбурга, ніж до Оксфорда, Кембриджа або на континент. Так, завдяки дружбі Франкліна з ректором Робертсоном, у 1765 р. була надана можливість одержати ступінь доктора теології Езрі Стайлсу, що пізніше став Президентом Єльського університету. В 1767 р. аналогічний захід був зроблений із приводу Семюела Купера з Бостона, що потім став членом сенату Гарварда. Франклін запросив до Америки шотландського священика Джона Візерспуна [Witherspoon], який став Президентом Принстонського коледжу в Нью-Джерсі (тепер знаменитий університет). Проте, сам Франклін не був ортодоксальним пресвітеріанином, схилиючись до куди більше світського деїзму.

Епоха Просвіти представляла в політико-економічному плані перехід до епохи капіталізму. Цей інтелектуальний рух

Панорама історико-філософської думки

був пов'язаний з небувалим раніше зростанням соціального впливу раціоналізму та науки. Відкриття Ньютоном гармонічного й саморегульованого всесвіту привело багатьох мислителів XVIII століття до того, що всесвіт управляється природними законами, що Бог був великим інженером, який дійсно створив мир, але потім перестав втручатися в його подальший розвиток. В Америці серед багатьох дійств варто згадати політичних діячів першої величини — Джона Адамса з Масачусетса, Стівена Хопкінса з Род-Айленда, самого Бенджаміна Франкліна та доктора Бенджаміна Раша з Пенсільванії, Томаса Джеферсона, Джорджа Вашингтона та Джеймса Медісона з Вірджинії. Як відзначають сучасні американські вчені, ідеї деїзму настільки домінували в інтелектуальній атмосфері тринадцяти колоній, що американська «Декларація Незалежності» читається подібно трактату Просвіти [7].

Разом з економічним розвитком колоній та все більш інтенсивною імміграцією до Америки прихильників різноманітних релігійних течій у першій половині XVIII століття стала розвиватися однорідність пуританської ідеології перших колоністів. Це розвивання сприяло проникненню й поширенню в американському суспільстві ідей європейської Просвіти. Зберігаючи моральний дух пуританізму, американські реформатори використали ідеї Просвіти для формування того, що згодом назвуть ліберальним капіталізмом. У Франкліна цей синтез ідеології ліберального капіталізму й пуританського моралізму оформився в тезу про рівність можливостей (*equality-of-opportunity*).

Ключовим компонентом ліберальної філософії Просвіти була віра в економіку *laissez-faire* — уряд не повинен втручатися в економіку. Ці ідеї першими висловили французькі фізіократи, які, дотримуючись помилкового погляду, що тільки сільське господарство є єдиним джерелом багатства націй, думали, що уряд повинен дозволити людям самим займатися своїми

Панорама історико-філософської думки

справами. В 1758 році чільний фізіократ доктор Франсуа Кене (François Quesnay) [5] поширив цей принцип на свободу торгівлі й запропонував сам термін для принципу невтручання — *laissez-faire*. Примикаючи до фізіократів, у 1766 році інший французький мислитель, барон Ан Робер Жак Тюрго (Turgot, Baron de Laune) [3] видав свої «Думки про формування й розподіл багатства» (*Réflexions sur la formation et la distribution des richesses*), у яких передбачалися багато ідей, розвинутих пізніше Адамом Смітом.

У Великій Британії центр Просвіти перебував у Шотландії в університетах Глазго та Единбурга. Шотландські філософи вірили в природний закон, відповідно до якого споконвічно всі люди є вільними й рівними. Однак, незважаючи на визнання свободи й рівності фундаментальними цінностями людського життя, ці філософи вважали, що соціальна ієрархія й нерівність, що впливає з неї, необхідні для успішної роботи економіки. Одним з видатних представників цього підходу був Девід Г'юм (1711-1776). Під його впливом перебував інший видатний шотландський мислитель Адам Сміт (1723-1790), що також вірив і у свободу, і в ієрархію, проводячи цю думку у виданому в 1776 році «Багатстві Націй» (*The Wealth of Nations*), що стало своєрідною «Біблією» ліберального руху.

І Г'юм, і Сміт підкреслювали шкідливість монополій у Великій Британії, штучно деформуючих і стримуючих економічне зростання. Зокрема, Сміт критикував середньовічне обмеження кількості учнів у ремісників, справедливо вважаючи, що воно стримує постачання кваліфікованої робочої сили для економіки, що розвивається, більше того, перешкоджає подальшій мобільності робочої сили і в остаточному підсумку — професійної, економічної й соціальної мобільності. Таким чином, попри прихильність до ієрархічного принципу, шотландські мислителі залишали широкі можливості для лібералізації суспільства.

Однак більшість впливових американців у XVIII столітті ще не було готовою до основного принципу *laissez-faire*, відповідно до якого не повинне бути ніяких обмежень

Панорама історико-філософської думки

на рухливість робочої сили. Звідси впливає дуалізм американської філософсько-політичної та філософсько-правової культури передреволюційної епохи.

Відсутність власної аристократії, існування рабства й расизму, а також практично необмежений доступ до вільних земель сформували у перших тринадцятьох колоніях усе більш ясне розуміння того, що американці починають істотно відрізнятись від британців. Прагнучи знайти все більше свободи від метрополії, американці в той же час хотіли мати консервативну філософію, що відповідала б їхньому расово-сегрегованому суспільству. Звідси дуалізм консерватизму та лібералізму в пошуках філософських підстав політики й права в колоніях. Ліберальна філософія залучала американську еліту обґрунтуванням природних прав людини, свободи особи (freedom), політичної волі (liberty) і рівності, які вона у своїй більшості одночасно намагалася сполучити з расизмом [7].

Як показав подальший розвиток історичних подій, ліберальна філософія виявилася досить пластичною, щоб задовольнити ці суперечливі прагнення шляхом її адаптації до оновленого пуританізму й пресвітеріанства. У результаті виникла секуляризована версія кальвінізму з його акцентом на обраності тих, хто просувався до вершин або вже був нагорі соціальної ієрархії. Філософія *laissez-faire*, доповнена не менш популярною шотландською філософією релігії, яка в особі Томаса Ріда проголосила себе як «реалізм здорового глузду», стала головною філософською підтримкою американського світогляду протягом другої половини XVIII і перших двох третин XIX століття.

Франклін був людиною, що внесла найбільший вклад у встановлення основних вірувань *laissez-faire* нації. Його уявлення про філософію життя стали елементом національної цивільної релігії, що є актуальною донині. Характерною рисою філософського стилю Франкліна була повна відсутність інтересу до метафізики, перевагу над якою

Панорама історико-філософської думки

він віддавав моральній філософії, причому не тій абстрактній метафізиці моралі, що сповідали його сучасники Руссо, Г'юм, Кант і Гегель, а філософію, адресовану простій людині, що прагне «вибитися в люди». У цьому він був солідарний з родоначальником шотландської філософії здорового глузду, Томасом Рідом: «Якщо людина дозволяє за допомогою метафізичних аргументів розувірити себе в принципах здорового глузду, то ми можемо це назвати *метафізичним божевільям...*» [1].

Як вже відзначалося вище, Франклін обнародував багато своїх ідей у *Альманасі Бідного Річарда*. Бідний Річард став символом американської культури, що розвивається. Альманах містив багато висловлювань, які закликали колоністів бути працюючими, ощадливими, скромними й далекоглядними. Іноді це були злегка модернізовані висловлення античних авторів, часто — максимами кальвіністської етики обраності та порятунку, але вони завжди супроводжувалися здоровою дозою іронії й навіть скептицизму.

В 1757 Франклін зібрав найбільш популярні з його висловлювань у єдиний збірник — *Шлях до Багатства (The Way to Wealth)*. З тих пір цей збірник витримав приблизно 1300 видань. Підкреслені в ньому якості ощадливості, працюючості, заповзятливості й незалежності як ключові засоби життєвого успіху стали основою того, що називається американським способом життя (*the American Way of Life*). Всі ці якості є чеснотами ліберального капіталізму, на яких виховувалися десятки мільйонів людей не тільки в Америці, але й у Західній Європі. Думаю, що українським читачам було б корисно ознайомитися з деякими сентенціями Франкліна, тим більше, що їхніх перекладів поки немає.

Про час, зайнятість і працюючість: «*Якщо ти любиш життя, тоді не витрачай часу даремно, тому що життя складається із часу*». «*Загублений час ніколи не буде знайдено знову; і те, про що ми говоримо: часу досить,*

Панорама історико-філософської думки

завжди доводить, що його ледь вистачає». «Ретельність переборює труднощі, лінь робить їх». «У зайнятої людини мало дозвільних відвідувачів; до киплячого горщика мухи не летять». «Лінь подорожує настільки повільно, що бідність незабаром наздоганяє її». «Остерігайтеся малих витрат; маленька течя потопить велике судно». «Працьовитість сплачує борги, розпач примножує їх».

Про репутацію: «Скло, порцеляна й репутація легко б'ються, але їх важко відновити».

Про освіту й виховання молоді: «...Ніщо не має більшої важливості для суспільного блага, ніж формувати й навчати молодь у мудрості й гідності. Мудрі й хороші люди, на мою думку, є сила держави в набагато більшому ступені, ніж багатство або зброя, які, під управлінням нещастя й зла, часто призводять до руйнування, замість того, щоб надати безпеку людям». «Справедливість, або правосуддя, є, безсумнівно, з усіх чеснот найбільш надійною підставою, щоб створити й встановити нову державу. Але є дві ще більш шляхетні чесноти, працьовитість й ощадливість, які мають тенденцію збільшувати багатство, міць і пишноту співтовариства, ніж усі інші без них».

Про відносини між націями: «Ми робимо щодня великі вдосконалення природної філософії, але є те, що я бажую бачити в моральній філософії: відкриття плану, що спонукає би й зобов'язав би нації влагоджувати їхні суперечки без того, щоб перерізувати горло одна одній». «Торгівля серед націй, так само як між приватними людьми, повинна бути справедлива й рівноправна, шляхом еквівалентних обмінів і взаємних послуг. Одержання несправедливих переваг у задоволенні потреб сусіда можуть супроводжуватися тимчасовим успіхом, але завжди породжує ворожість» [4].

Завдяки порадам Франкліна, середній американець — «Бідний Річард», — якщо не розбагатів, то принаймні досяг статку, навчився поважати час і гроші, а також відстоювати свої інтереси. Він став обурюватися політикою Лондона, яка не

Панорама історико-філософської думки

тільки дискримінувала колоністів у політичному плані, але й була націленою на стягнення несправедливих податків, яких не було на Британських островах.

Спочатку Франклін бачив союз американських колоній не інакше, як під англійською короною, щоб, як він говорив, «усі не перебилися». Відправляючися у 1664 р. до Лондона, Франкліна сподівався переконати англійського короля й парламент в обопільній зацікавленості колоній й у розумній імперській колоніальній політиці. У петиції, складеній Асамблеєю Пенсільванії, висловлювалася незгода колоністів з надмірним збільшенням апетитів родини Пеннів (the Penns), що володіли найбільшою та економічно розвиненою колонією Пенсільванія. Однак ні король, ні парламент не стали прислуховуватися до думки колоністів. Останньою краплею для американських колоній став так званий закон про гербовий збір (Stamp Act). Відповідно до цього закону, будь-який документ із печаткою, складений на території колоній, повинен був обкладати податком. Франклін спробував умовити парламент скасувати цей податок, тому що колоністи вже й без нього протестували проти митних зборів на ввіз чаю, індиго, рису й інших товарів. Після довгих зволікань цей податок був скасований, але натомість парламент підвищив ввізні мита. Терпіння колоністів скінчилося, і в 1775 році вони відкрито виступили проти британського панування. Місія Франкліна в Британії закінчилася, і він повернувся в Америку.

У зв'язку з початком збройної боротьби у Філадельфії був скликаний Континентальний конгрес, у якому взяв участь Франклін, він запропонував основу для майбутньої незалежної держави — *Статти Конфедерації* (*Articles of Confederation*). У 1776 р. він також увійшов до складу комітету для підготовки Декларації Незалежності Сполучених Штатів і поставив під нею свій підпис.

Незабаром його відправили у Францію для одержання допомоги в боротьбі з англійцями. Як перший посол США,

Панорама історико-філософської думки

Франклін провів у Парижі вісім з половиною років і взяв активну участь в інтелектуальному житті. Він влився в середовище діячів Просвіти та майбутніх революціонерів. Його прийняли в масонську ложу «Дев'ять сестер» разом із Кондорсе, Вольтером, Бріссо, братами Монгольф'є, Дантоном, Гільотеном. Завдяки знайомствам і дружнім контактам у вищому суспільстві, він успішно впорався з покладеною на нього місією, уклавши в 1778 р. Договір про військове співробітництво із Францією. Франція тоді надала величезну допомогу Америці, відправляючи кораблі із продовольством, одягом, зброєю та набоями. Йому вдалося домовитися для країни про великі довгострокові кредити, а також про участь у війні з англійцями французького корпусу, що відіграв вирішальну роль у перемозі армії Джорджа Вашингтона під Йорктауном. Після переможного завершення Війни за незалежність Америки він підписав у 1783 році Паризький Договір про мир з англійцями.

Після повернення до країни, Франклін мав намір піти на спочинок. Але його три рази підряд обирали президентом Пенсільванії. Як делегат Континентального Конгресу, він поставив свій підпис і під проектом Конституції Сполучених Штатів Америки. Одна з його ідей полягала у створенні двопалатної системи в конгресі для досягнення необхідного й розумного компромісу, рівних прав для багатих і бідних. У 1787 році він став ініціатором і першим президентом Товариства за Скасування рабства. 17 квітня 1790 р. у віці 84 років Бенджамін Франклін помер у Філадельфії. За його труною йшло 20 тисяч чоловік.

Література

1. Рид Т. Исследование человеческого разума на принципах здравого смысла. — Спб.: Наука, 2002. 2. Фергюсон А. Опыт истории граждансокго общества / Пер. с англ. И.И.Мюрберг. Под ред. М.А.Абрамова. — М.: РОССПЭН, 2000. 3. AnneRobertJacques Turgot, Baron de Laune. From Wikipedia, the free encyclopedia

Панорама історико-філософської думки

<http://en.wikipedia.org/wiki/Anne_Robert_Jacques_Turgot,_Baron_de_Laune> 4. *Benjamin Franklin. Wise Sayings* // <http://www.americanrevolution.com/BenjaminFranklin.htm>
5. Francois Quesnay. From Wikipedia, the free encyclopedia <http://en.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Quesnay>
6. *Isaacson W. Albany Plan* <<http://www.futurecasts.com/Isaacson,%20Benjamin%20Franklin.htm>> 7. The Vernon Johns Society. The Only Non-Racist History of the United States of America: the United States as the South. Chapter 12. Benjamin Franklin and the Codification of American Culture. — <http://www.vernonjohns.org/vernjohns/sthfrnk1.html>.

Надійшла до редакції 11.11.2008 р.

Ігор Держко

ДЕРЖКО Ігор Зіновійович — кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії і економіки Львівського національного медичного університету. Сфера наукових інтересів — аксіологія, історія сучасної західної філософії.

АКСІОЛОГІЧНИЙ РАДИКАЛІЗМ МЕТАФІЗИЧНОГО ВОЛОНТАРИЗМУ Ф.НІЦШЕ

Розвиток соціального і культурного буття обумовлений наповненням його ціннісними смислами. Щоправда, цінності розуміються в різних напрямках і вченнях по-своєму. В